

Validita internetových zdrojů v politické geografii

Vladimír Baar

vladimir.baar@osu.cz

*Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita,
Chittussiho 10, 710 00 Ostrava-Slezská Ostrava*

Vladimír Baar: ***Validity of internet resources in political geography.*** This paper focuses on the issue of Internet resources and their validity rating (finding data about the author, server, sources etc.). So called Fribourg criteria and experience with validity of Internet sources in medical science are mentioned and discussed.

Keywords: validita, internet, hodnocení

Informační zdroje na internetu představují obrovský potenciál a jsou nejen pro individuální využití, ale i pro výzkumné kolektivy prakticky nevyčerpatelné. Tato nevyčerpatelnost se násobí navíc tím, že se internetové zdroje neustále dynamicky rozšiřují i o zdroje v jazycích, které jsou pro většinu lidí v euro-americké západní civilizaci z důvodu jazykové bariéry nedostupné, protože jsou v čínštině, japonštině, korejštině, indonéštině, arabštině, ale třeba i v ruštině. Zatímco v předinternetové době bylo nutno shromažďovat data prostřednictvím časově náročného studia knih a časopisů, násobeného čekáním na dodání publikace přes meziknihovní výpůjční službu, cestováním do studoven vybavených vzácnými publikacemi, které nemohly být mimo budovu příslušné knihovny zapůjčeny, internet nám dopřává komfort hledání v databázích nejen knihoven, ale i nejrůznějších organizací, získávat informace z internetových novin a číst příspěvky „*kohokoliv odkudkoliv o čemkoliv*“, přičemž odhadnout validitu takových informací musí každý uživatel v zásadě sám. A to samozřejmě není vůbec jednoduché.

V exaktních vědách přírodních, medicínských či veterinárních je situace v zásadě řešitelná tím, že lze vyselektovat vědecky ověřené zdroje, které i v internetové době pokračují v tradicích publikování recenzovaných příspěvků, rozdíl oproti dřívější praxi je pouze v tom, že je lze získat (bezáplatně či úplatně) přes internetovou síť. Samozřejmě i v exaktních vědách lze objevit řadu internetových zdrojů, které mohou obsahovat kvalitní příspěvky, které se do impaktovaných časopisů nedostaly. Z nejrůznějších důvodů lidé publikují výsledky práce, které renomované servery odmítly (autor je např. mladý a neznámý, negativní recenzi provedli názoroví oponenti, obsah příspěvku vybočuje z dosavadního způsobu poznání, přičemž budoucnost může ukázat, že se jednalo o progresivní názor vedoucí k novým objevům apod.). Internet umožňuje publikovat skutečně komukoliv i výsledky a názory naprosto pochybné nebo dokonce vědomě lživé, často i pod hlavičkou nějaké organizace či instituce s vědecky se tvářícím názvem, která může ve skutečnosti být reprezentována právě jen publikujícím. Exaktní vědy se takovým praktikám dokážou poměrně účinně bránit vytvářením skutečně vědeckých, většinou mezinárodních portálů, na nichž lze najít i kritiku neseriózních informací prezentovaných na internetu a varování před pochybnými portály.

Určitě nikoho nepřekvapí, že největší pozornost validitě informačních internetových zdrojů se věnují v oblasti medicíny. Je to celkem logické - chybné a zavádějící informace

lehce dostupně široké veřejnosti mohou mít i krajně negativní důsledky pro lidské životy. Velice výstižně kvalitu informačních zdrojů posoudil lékař Jiří Menoušek ve svém příspěvku Medicínské informace na internetu, když píše: „*Miliony internetových stránek se zdravotnickou tematikou jsou k dispozici komukoli. I když ale potřebnou informaci pomocí nějaké metodiky (udíce) sami ulovíme, nemáme zdaleka jistotu, že bude k použití (požití). Bud' už je poznatek zastaralý (leklá ryba smrdí), nebo jde o neobjevné, tzv. šedé informace (plevelné, kostnaté či nechutné ryby). V síti můžeme nalézt i informace doslova nebezpečné (smrtelně jedovatou fugu).*“

Jinými slovy Menoušek říká, že „*medicínské informace nestačí jenom najít, musíme je umět i kvalifikovaně zhodnotit a posoudit jejich platnost (validitu)*“. Ve stejném příspěvku potom poukazuje na případ šetření správnosti informací týkajících se banálního případu, co dělat v případě zvýšené teploty malého dítěte. Výsledek byl takřka neuvěřitelný – ze 40 sledovaných medicínských serverů pouhé 4 uvedly správné, úplné a přesné informace! Přitom i některé tzv. renomované servery poskytly vysloveně nesprávné a zdraví ohrožující informace. V jednom případě server dokonce doporučoval užití velmi nebezpečného léku (s možnými vedlejšími účinky). K tomu je nutno připočítat tisíce serverů tzv. alternativní medicíny, doporučující „*spolehlivé a zaručené*“ léky na léčbu rakoviny, AIDS a podobně.

Šíření lživých a pochybných informací vedlo k tomu, že se v medicínské oblasti zformovaly informační portály, na nichž participují renomovaní odborníci z celého světa, a které mají vytvořenou samostatnou metodiku evaluace vystavovaných informací a jejich zdrojů. Recenze posuzují obsahovou i formální stránku dokumentu a jsou tak důkladné, že bývají i dvakrát rozsáhlejší než sám komentovaný dokument. Do této špičkové kategorie patří i články od renomovaných autorů (lze usoudit podle jejich postavení v citační indexu), nebo články převzaté (se zajištěním autorských a vydavatelských práv) z renomovaných časopisů (ty jsou identifikovatelné podle jejich impakt faktoru).

Do druhé kategorie jsou řazeny články a dokumenty, které lze najít na stránkách desítek renomovaných medicínských portálů, které používají také vlastní metodiku evaluace a shromažďování a organizování publikací vlastních i převzatých (jakož i odkazovaných materiálů) se věnují kvalifikované týmy odborníků. Vzhledem k tomu, že jde často o portály s velmi širokým záběrem, kde se vyskytují dokumenty různorodých žánrů, přičemž se tyto servery zaměřují (mimo jiné i z reklamních důvodů) na široké spektrum recipientů (nejsou tedy určeny pouze odborné zdravotnické veřejnosti), stává se, že publikují i materiály horší kvality, které by v renomovaných impaktovaných časopisech prostor nedostaly.

Třetí kategorií potom tvoří všechny dokumenty, které lze stahovat přímo z internetové sítě, většinou prostřednictvím velkých fulltextových nebo adresářových vyhledávacích serverů. V této kategorii nastávají zásadní problémy se zjišťováním jejich validity. Jistým pomocníkem může být softwarová úroveň serverem používané fuzzy logiky, která umožňuje nepřímo hodnotit a řadit nalezené dokumenty. Ani metoda, kdy vyhledáváme článek podle fráze (tou bývá např. název článku), kterou zjistíme z renomované bibliografie, nemusí být zárukou, že získáme přesnou kopii. Článek totiž může být sekundárním anonymním vystavovatelem krácen a jinak upravován, což bez srovnání s originálem nezjistíme.

Domnívám se, že uvedenou kategorizaci internetových zdrojů lze aplikovat do všech vědních disciplín, včetně věd společenských, do nichž částečně patří i geografie. I v jejich rámci lze nalézt vědecky dlouhodobě osvědčené zdroje, které pokračují v publikování na internetu. Problémem společenských věd však je, že jsou v zásadě postaveny na konfrontaci názorů s vysokou mírou subjektivity. Pro jejich prezentaci je internet ideální platformou, stejně jako pro vzájemnou kritiku. Pro okruh vědních disciplín studujících politické aspekty společnosti jsou však pro výzkum nezbytné také „nevědecké“ informace o událostech, jednáních, uzavřených dohodách a o celé řadě dalších aktivit, jakož i analýzy a hodnocení historických událostí, často z období dávno minulých. To platí i pro politickou geografii a geopolitiku.

Informačním zdrojem, u kterého můžeme předpokládat vysokou míru spolehlivosti nabízeného obsahu na internetu, jsou webové stránky mezinárodních organizací, institucí státní správy a samosprávy. A to z jednoduchého důvodu: jsou placeny z veřejných prostředků, a buď mají udržování veřejně přístupných databází v popisu práce, nebo se u nich předpokládá, že o své činnosti budou veřejnost pravidelně informovat, čímž se dostávají pod veřejnou kontrolu. Nicméně, co se zahraniční politiky týká, mohou být i takové stránky nástrojem státní politiky a mohou obsahovat informace výrazně modifikující skutečnost, zejména v historickém kontextu. Typickým příkladem jsou prezidentské či vládní stránky Ázerbájdžánu a Arménie, kde lze nalézt velmi rozdílné interpretace společné historie.

Obvykle jako vysoce hodnověrné bývají považovány placené internetové zdroje informací, mezi které patří různé tiskové a informační agentury, a dále všeobecné i oborově zaměřené placené databáze, u nichž se předpokládá, že za úplatu dodávají přesné a ověřené informace a data. Obezřetnost je však na místě u takových zdrojů, které podobné informace poskytují zdarma. Je třeba vzít do úvahy možnost, že ten, kdo umístí nějaký informační zdroj na internet volně k použití, což vyžaduje čas, energii a peníze, sleduje nějaký účel. Tento účel nemusí být vždy informačně neutrální. To znamená, že informace zdarma mohou být nabízeny jako součást jistého propagačního nebo přesvědčovacího procesu. Je proto namístě pátrání, kdo je zřizovatelem takových stránek – je to mnohdy velmi obtížné, ale zejména v případech pochybností o hodnověrnosti zdroje je nutné se o to aspoň pokusit.

I když mohou existovat případy, kdy nelze vyloučit, že zdroj přesných, ověřených a významově hodnotných informací je poskytován nezávislou osobou z altruistického důvodu konání veřejného dobra a veřejné služby (příkladem může být projekt Wikipedie), vždy musíme počítat s tím, že poskytování informací zdarma s velkou pravděpodobností sleduje účel, který následně ovlivňuje výběr a interpretaci nabízených dat a faktů. Z tohoto důvodu je třeba důvěryhodnost, validitu a objektivnost informací na internetu vždy vyhodnocovat ve vztahu k jejich původcům, tj. k autorovi nebo institucím, jež tyto informace poskytují.

S problémem validity vědeckých informací se klasické tištěné zdroje dokázaly v průběhu vývoje vyrovnat, nevídaný rozsah, jakož i relativní anonymita internetového prostředí vyvolala kvalitativně zcela novou potřebu – nejen zhodnotit míru validity každé informace, ale najít i způsob, jakým reagovat vůči vědecky pochybným informacím, případně vědomě lživým informacím. Zatímco u knižních a časopiseckých zdrojů jsme si zvykli na možnosti recenzí a negativních reakcí, v informačně fakticky nekonečném internetovém prostředí se tato možnost v zásadě ztrácí jako pověstná kapka vody v moři.

Srovnáme-li klasické tištěné zdroje se zdroji internetovými, jistě se shodneme na tom, že ty tištěné mají obecně vyšší míru validity i vyšší míru uspořádanosti, současně však vykazují v souvislosti s dynamickým vývojem společnosti i negativa – v první řadě ve výrazně nižší aktuálnosti (od napsání příspěvku do otištění uběhnou často dlouhé měsíce, někdy je prodleva i delší než rok, když k tomu připočteme i čas na otištění recenze, tak se aktuálnost v dnešní dynamické době skutečně stává neúnosnou), a za druhé také v podstatně nižší míře dostupnosti (opět řádově týdny až měsíce v meziknihovní výměně nebo ztráta času cestováním do klasické knihovny). Právě rychlá dostupnost a velmi vysoká míra aktuálnosti jsou hlavní předností internetových zdrojů, přičemž nižší míru validity i nižší stupeň uspořádanosti v tomto kontextu můžeme chápat jako jistou daň těchto dvou velmi důležitých předností.

Když bychom se chtěli přece jen dobrat k nějakým hodnotícím kritériím, měřítkem validity by nám měly být otázky správnosti, aktuálnosti, objektivnosti a serióznosti zdroje. U nalezeného dokumentu se musíme pokusit sami sobě zodpovědět řadu otázek týkající se:

- autora,
- serveru,
- citovaných zdrojů,
- formální stránky příspěvku,
- provázaností na jiné servery,
- existencí recenzí a komentářů.

Nejsnazší se jeví otázky týkající se samotného autora. Vyjasnit otázku „*kdo to vlastně je*“ není tak těžké. Stačí si položit dvě otázky:

- Je uvedena adresa jeho pracoviště?
- Je uvedena jeho firemní nebo aspoň osobní e-mailová adresa?

Chybí-li tyto základní údaje, nabízí se dvě odpovědi – jedná se s vysokou mírou pravděpodobnosti o laika, který se uvedenému tématu věnuje jako hobby (což zcela neznevažuje hodnotu jeho příspěvku), nebo se jedná o autora, který sice pracuje na vědeckém pracovišti, ale z jemu známých důvodů se svoje jméno nesnaží s touto institucí spojit). U takových „anonymních“ autorů je na místě ověřování jména přes vyhledávače – zjistíme-li, že dotyčný mimo své vlastní stránky v internetové síti neexistuje a je vlastně zcela anonymní, pak je na místě se zamyslet, zda takový zdroj je dostatečně hodnověrný pro další použití.

Podobně je nutno prověřit server, na němž je příspěvek publikován. Stačí si odpovědět na otázky:

- Jsou uvedeny jeho identifikační údaje?
- Lze se s někým kontaktovat?
- Je server někým sponzorován?

I v případě, že jsou takové údaje k dispozici, nezaškodí další lustrace přes vyhledávače. I seriózně nazvaný portál může být dílem zneuznaného autora, a jestliže na uvedený server najdeme jen minimum odkazů, je opět nutno zvažovat jeho serióznost. Ověřování se vyplatí i z jiného důvodu – může se stát, že najdeme negativní hodnocení o ověřovaném serveru (totéž platí i o samotném autorovi).

Zdroje uváděné v nalezeném příspěvku, také mohou mnohé napovědět, pokud se pokusíme zodpovědět otázky:

- Jak významné jsou autorovy zdroje?
- Jsou uvedeny přímé internetové odkazy na citované zdroje?
- Kde byly citované práce publikovány?

Opět platí, že alespoň výběrové ověření použitých zdrojů může hodně napovědět o kvalitě příspěvku. Je pravdou, že tady už často nevystačíme s internetovým vyhledáváním – zdroj např. existuje jen v tištěné podobě a ověření citované informace se tak stává časově příliš náročné. Ale i tak můžeme nalézt odkazy na lustrované zdroje u jiných autorů, což je zase známka toho, že se může jednat o solidní zdroj.

Formální stránka příspěvku může také hodně napovědět o jeho celkové úrovni:

- Má solidně zpracovanou strukturu a klíčová slova?
- Je snadno čitelný a srozumitelný?
- Existují citační odkazy na vysvětlivky a definice?
- Nabízí příspěvek také odkazy na příbuzné stránky?
- Je materiál prezentován logicky a srozumitelně?

To jsou opět atributy, díky nimž zkušený uživatel může posoudit kvalitu příspěvku i autora.

Recenze a komentáře jsou jednoznačně vítaným zdrojem pro oceňování úrovně příspěvku:

- Existuje možnost reakce formou recenze či komentáře?
- Pokud ano, nejsou jen výrazně kladné?

I když je málo pravděpodobné, že by si někdo na soukromém portále nechal zveřejnit kritické recenze na svůj příspěvek či osobu, je dobré ještě i v tomto případě prolustrovat vyhledávačem sledovaný příspěvek a hledat případné odezvy na jiných portálech. Pokud není nalezena žádná reakce, je to také známka jisté úrovně.

Pokud na většinu výše položených otázek nalezneme negativní odpovědi, jde s vysokou mírou pravděpodobnosti o dokumenty nevalné kvality, k jejichž obsahu je třeba zaujmout kritický postoj.

Ještě jednou se vrátím k medicínským metodám evaluace validity internetových zdrojů. Protože praxe ukázala, že nejen obsah, ale i kvalita celkové audiovizuální prezentace na internetu je v zásadě přímo úměrná kvalitě obsahu, byla vypracována metodika pro posuzování technické prezentační úrovně medicínských elektronických dokumentů (vypracoval je tým odborníků z Ústavu lékařské informatiky ve Freiburgu – odsud i termín freiburská kritéria) a doporučena k hodnocení validity. Mezi ně patří:

- Základní parametry: standardní typografie, údaje o autorovi a rozsahu, data revizí dokumentu.
- Přehlednost: jasná hierarchická struktura, schémata, minimum rolování stránkami, strukturované i fulltextové vyhledávání.

- Obrazy a zvuk: existence náhledů velkých obrázků, údaje o době přehrávání multimediálních záznamů, ovládací prvky standardního vzhledu, zvukový záznam by měl být doplněn pokud možno i textovým zápisem.
- Ergonomie: střídavá barevnost uživatelského rozhraní, intuitivní ovládání nejen myší, ale i pomocí kláves; ovládací prvky na stejném místě a stejného vzhledu.

Vzhledem k principům, na kterých je internet založen, je velmi těžké nevalidní nebo dokonce vysloveně záměrně lživé zdroje nějakým způsobem cenzurovat a postihovat. Jednou z možností, jak takto orientované portály znemožnit, resp. varovat před jejich pochybným obsahem jsou výstražná upozornění na spolehlivých a ověřených serverech.

Z dosavadní praxe vyplývá, že validita není na internetu nikde stoprocentně zaručena, můžeme se k ní jen ve větší či menší míře blížit. Nepostradatelná je vlastní zkušenost a individuální „šestý smysl“ pro orientaci v síti, který se dá rozvíjet pouze neustálým, kritickým a skeptickým vyhledáváním a využíváním nalezených referencí na stažené informace a samozřejmě i na jejich autory. Surfování za účelem ověřování zabere sice hodně času, určitě se však vyplatí.

Bibliografie

MENOUŠEK, J.: Medicínské zdroje na internetu. Dostupné na:

http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Menousek_Jiri.pdf

Názorová bouře o webu a validitě. Názorový weblog. Dostupné na:

<http://www.civilizace.cz/weblog/2004-04.html#1082535081>

WYATT, J. C.: Commentary: measuring quality and impact of the world wide web. Dostupné

na: <http://www.bmj.com/cgi/content/full/314/7098/1879>